

Els sons vocàlics

Índex

1. Classificació de les vocals

- a) Segons el grau d'obertura
- b) Segons el lloc d'articulació

2. Vocals tòniques

- a) Concrecions dialectals
- b) Altres casos

3. Vocals àtones

- a) Concrecions dialectals
- b) Altres casos

4. Resum de les variants geogràfiques

1. Classificació de les vocals

Hi ha dos criteris que ens ajuden a classificar els sons vocàlics:

a) El grau d'obertura de la cavitat bucal (com s'articulen els sons vocàlics). Segons si obrim més o menys la boca a l'hora d'articular un so vocàlic, diferenciarem entre:

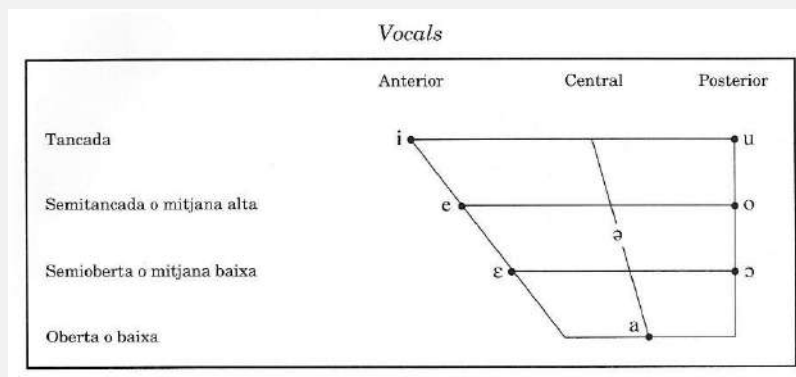
- **Vocals tancades:** [i]; [u]
- **Vocals semitancades:** [e]; [o]
- **Vocal mitjana:** [ə] (vocal neutra)
- **Vocals semiobertes:** [ɛ]; [ɔ]
- **Vocal oberta:** [a]

Nota: Les vocals també es poden distingir en altes, mitjanes altes, mitjanes baixes i baixes, en relació al grau de l'elevació de la llengua (si la llengua està més o menys alçada quan s'articula el so).

b) El lloc d'articulació (on s'articulen els sons vocàlics). Les vocals també es poden classificar en funció de la posició que té la llengua en la cavitat bucal. En aquest cas distingim entre:

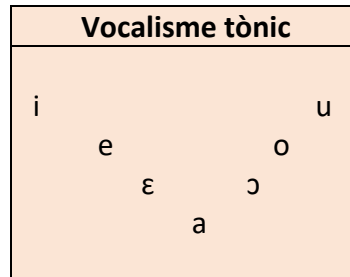
- **Vocals anteriors:** [i]; [e]; [ɛ]
- **Vocals centrals:** [a]; [ə]
- **Vocals posteriors:** [u]; [o]; [ɔ]

Esquema de la classificació de les vocals

2. Vocals tòniques

El sistema vocàlic del català està format per set vocals tòniques: /i/, /e/, /ɛ/, /a/, /ɔ/, /o/ i /u/.

Nota: En el cas del baleàric també s'utilitza la vocal neutra /ə/ en posició tònica. Per exemple, en la major part del baleàric diuen p[ə]s: es pronuncia la vocal neutra en posició tònica en lloc de pronunciar la [ɛ], com es faria en el dialecte central.

Taula de les vocals tòniques

So	Exemples
[i]	<i>Am<u>i</u>ga, cru<u>i</u>lla, cos<u>i</u>na, ve<u>i</u>na, ví<u>ct</u>ima...</i>
[ɛ]	<i>C<u>e</u>l, è<u>p</u>oca, fr<u>e</u>d, m<u>e</u>s, t<u>e</u>rra...</i>
[e]	<i>Creu<u>e</u>r, g<u>e</u>nt, n<u>e</u>ixer, n<u>e</u>u, p<u>e</u>ix, v<u>e</u>nt...</i>
[a]	<i>A<u>r</u>c, carb<u>a</u>ssa, m<u>a</u>s, tom<u>a</u>quet, r<u>a</u>dio...</i>
[ɔ]	<i>Ac<u>o</u>rd, alcoh<u>o</u>l, c<u>o</u>m, c<u>o</u>l, contr<u>o</u>l, lògic...</i>
[o]	<i>Adaptaci<u>o</u>, c<u>o</u>ma, german<u>o</u>r, ll<u>o</u>p, m<u>o</u>n...</i>
[u]	<i>Aldar<u>u</u>lls, br<u>u</u>na, cusc<u>u</u>s, ll<u>u</u>na, Nú<u>ri</u>a...</i>

a) Concrecions dialectals

1. Hi ha paraules que es pronuncien amb [ɛ] en central i amb [e] en nord-occidental i valencià, però que apareixen en vocal neutra [ə] en els **parlars baleàrics**.

Exemples:

- Paraules com *abella [ə], cadena [ə], cera [ə], fred [ə], mereixer [ə], ple, [ə] que [ə] i sec [ə]...*
- Mots que contenen els sufixos **-ès/ -esa**: *angles [ə], acidesa [ə], cortes [ə], riquesa [ə]...*
- Mots que contenen els sufixos **-et/ -eta**: *gatet [ə], petitet [ə], pometa [ə], vermelleta [ə]...*
- Formes verbals amb el sufix **-ejar**: *aireejar [ə], clareejar [ə], passeejar [ə], xapoteejar [ə]...*
- **Monosíl·labs** com *pel [ə] i vel [ə]*.

2. El sistema vocàlic del català septentrional, és a dir, el rossellonès, està format per cinc vocals i no diferencia entre vocals tancades (/e/, /o/) i vocals obertes (/ɛ/, /ɔ/).

3. En algunes zones de Girona i en algunes localitats de la Franja, el sistema vocàlic està compost de sis vocals i la vocal mitjana posterior [ɔ] presenta més obertura que la del sistema vocàlic dels altres parlars (és a dir, s'obre més la cavitat bucal a l'hora d'articular el so).

Taula de l'obertura de les vocals [ɛ] i [ɔ]

En alguns contextos només hi pot haver e oberta [ɛ] i o oberta [ɔ]:

Norma	So	Exemples
e/o + sufix o radical culte (-i, -ic, -fon, -fil, -graf, -fag, -nom, -cron o -fob)	[ɛ] / [ɔ]	[ɛ]: <i>Bact<u>e</u>ri, gen<u>e</u>ric, tel<u>e</u>fon...</i> [ɔ]: <i>Anatòmic, coreògraf, esòfag, hidròfil, homòfob...</i>
e/o + síl·laba amb i o amb [j]	[ɛ] / [ɔ]	[ɛ]: <i>Èpica, dèbil, èxit, misteri...</i> [ɔ]: <i>Carboni, heroj, hipnosi, insomni...</i>
e + [r] + vocal	[ɛ]	[ɛ]: <i>Esqu<u>e</u>rra, guerr<u>e</u>, terr<u>a</u>...</i>
e + [r] + consonant (menys, /p/, /b/, /m/)	[ɛ]	[ɛ]: <i>Govern, obert, merla, verd...</i>
e + l	[ɛ]	[ɛ]: <i>Isabel, du<u>e</u>l, paral·l<u>e</u>l, rebel, v<u>e</u>la, violon<u>e</u>l...</i>

- En els parlars orientals, les vocals /e/, /ɛ/ i /a/ es transcriuen amb una vocal neutra [ə] en posició àtona i les vocals [o] i [ɔ] es transcriuen [u]: *celebra [é] - celebreu [ə], èxit [é] - èxitós [ə], fava [á] - faveta [ə]; jorn [ó] - jornada [u], sol [ó] - solet [u].*

Taula de la reducció vocàlica

Vocals tòniques	Vocals àtones (parlars orientals)	Vocals àtones (parlars occidentals)	Exemples
e		e	<i>ve<u>n</u>t / ve<u>n</u>tós</i>
ɛ	ə		<i>ge<u>l</u> / ge<u>l</u>at</i>
a		a	<i>sa<u>l</u>ta / sa<u>l</u>tar</i>
			_____
o		o	<i>jo<u>v</u>e / jo<u>v</u>ent</i>
ɔ	u		<i>fl<u>o</u>r / fl<u>o</u>reta</i>

Nota: La **reducció vocàlica** és un procés pel qual certes vocals que es troben en posició tònica no apareixen en posició àtona, on són substituïdes per una altra vocal (GEIEC: 2018).

Excepcions:

Hi ha alguns contextos en què la reducció vocàlica no actua o ho fa d'una manera parcial.

Quan la [e] es troba en contacte amb [a]: <i>alde<u>a</u>, balear cre<u>a</u>r, ide<u>a</u>l, amfite<u>a</u>tre...</i>
En paraules compostes i adverbis acabats en -ment : <i>correfoc, rentaplats, noucentes; anà<u>r</u>quicament, ale<u>g</u>rament, borrosament...</i>
Mots d'origen culte i manlleus: <i>karate, cú<u>t</u>er, progr<u>e</u>, waterpolo, dossier, soprano...</i>

a) Concrecions dialectals

- En nord-occidental (Ileidatà i zones del tortosí), la vocal *a* en posició àtona final es transcriu com a [ɛ]: *agricultura*, *dolenta*, *llarga*, *(jo) cantava* [ɛ]...
- En alguns parlars valencians, la vocal àtona *a* a final de mot es pronuncia [ɛ] o [ɔ] quan la penúltima síl·laba té una [ɛ] o [ɔ] tòniques: *perla*, *crema*, *sembla* [ɛ]; *cosa*, *goma*, *anxova* [ɔ]...
- En els parlars nord-occidental i valencià és comú la pronúncia de [a] en lloc de [e] en la síl·laba inicial acabada en consonant en paraules començades per *en-*, *em-* i *es-*: *encantar*, *embruixament*, *escena* [a]...
- En alguns dialectes mallorquins i occidentals, es tanca la *o* àtona en *u* quan es troba en síl·laba àtona seguida d'una síl·laba tònica amb [i] i, també quan va seguida d'una síl·laba tònica que conté [u]: *bocins*, *botí*, *comú* [u]...

b) Altres casos

- En els parlars baleàrics que tenen vocal neutra [ə] en posició tònica, com ara el mallorquí, mantenen el timbre de la vocal en posició àtona: *pes* [ə] - *pesar* [ə]...
- En mallorquí, amb excepció a la vall de Sóller, les vocals /o/ i /ɔ/ no redueixen a [u], sinó que la /o/ manté el timbre vocàlic i la vocal /ɔ/ es transcriu [o]: [ó] - [o], [ó] - [o]: *ocórrer* [ó] - *ocorregut* [o]; *ploure* [ó] - *plovent* [o]...
- En alguerès es manté la reducció vocàlica de /o/ i /ɔ/ a [u], però les vocals /e/ i /ɛ/ es redueixen a [a]: *cega* [é] - *cegar* [a], *vendre* [é] - *venut* [a]. *Tanmateix, en molts casos es mantenen les vocals /o/ i /e/ en posició àtona.*

4. Resum de les variants geogràfiques

1. Català oriental

1.1. Català septentrional o rossellonès

El vocalisme tònic rossellonès és el més simple de tots els dialectes catalans. En aquest aspecte, coincideix plenament amb el castellà, encara que per causes ben diferents:

- Es produeix el tancament de la *o* tònica en [u]: el m[ú]n és f[ú]sc.
- En general, hi ha una manca de tensió a l'hora d'articular les vocals tòniques, fins i tot en la [a], la qual cosa afavoreix el tancament i la confusió de les vocals medials. Així el sistema vocàlic àton coincideix amb el del català central.
- La vocal àtona pot presentar diverses alteracions:
  - 1) cau en posició pretònica davant de *r* (*parell*: “*prell*”)
  - 2) es tanca en una *i* per influència d'un context palatal (*petit*: “*pitit*”).

Vocalisme tònic	Vocalisme àton
i	i
u	u
e	
o	
a	ə

1.2. Català central

El vocalisme tònic presenta set fonemes dividits en quatre graus:

- La E tancada del llatí vulgar (E/I del llatí clàssic) passa a ser [ɛ], fet que contrasta amb el manteniment en e tancada del català occidental i la [ə] del balear.
- Hi ha una clara vacil·lació en algunes zones entre [ɛ];[e] i [ɔ];[o].

Vocalisme tònic	Vocalisme àton
i	i
u	u
e	o
ɛ	ɔ
a	ə

1.3. El balear

Com hem vist anteriorment, a més de les coincidències amb el català central, el vocalisme tònic balear presenta com a tret representatiu la neutralització d'algunes e tòniques.

El vocalisme àton coincideix plenament amb el català central i, per tant, hi trobem reducció vocàlica.

Vocalisme tònic	Vocalisme àton
i	i
u	u
e	ə
o	
ɛ	ɔ
a	ə

1.4. L'alguerès

El vocalisme tònic presenta els mateixos sistemes vocàlics que els altres parlars orientals.

Pel que fa al vocalisme àton, trobem la mateixa confusió de la *o* en [u] dels parlars orientals, però neutralitza la *e* i al *a* en [a], a diferència dels altres dialectes, que ho fan en [ə].

Vocalisme tònic	Vocalisme àton
i	i
	u
e	o
ε	ɔ
a	a

2. Català occidental

2.1. El català nord-occidental

El vocalisme àton comparteix amb el valencià la tendència a obrir en *a* la *e* de la síl·laba inicial, sobretot en els segments *es-* i *en-*. En les comarques centrals tota *a* final esdevé *e oberta* (casa [káze]).

Vocalisme tònic	Vocalisme àton
i	i
	u
e	e
	o
ε	ɔ
a	a

2.2. Català meridional o valencià

El vocalisme tònic i àton coincideixen pràcticament amb el del català nord-occidental.

Vocalisme tònic	Vocalisme àton
i	i
u	u
e	e
o	o
ɛ	ɛ
ɔ	ɔ
a	a

pamlearning